

Franciszek Mróz

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Instytut Geografii
Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu

Łukasz Mróz

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej

Nowe trendy w turystyce religijnej

Wprowadzenie

Choć od wielu lat na świecie obserwuje się nasilone zjawisko sekularyzacji życia publicznego i rosnący proces laicyzacji społeczeństw, pomimo w ostatnim dwudziestoleciu widoczny jest wzrost podróży o motywach religijnych i religijno-poznawczych.

Według Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO), w ciągu roku 330 mln osób uprawia turystykę religijną – tj. podejmuje podróż podjętą z motywów religijnych, lub religijno-poznawczych (Jackowski 1991, 2003). Z każdym rokiem ta forma spędzania wolnego czasu zdobywa sobie coraz większą popularność. Warto zaznaczyć, że tylko do katolickich sanktuariów o zasięgu międzynarodowym na świecie pielgrzymuje ponad 100 mln pątników rocznie. Do trzech najważniejszych w średniowieczu ośrodków pielgrzymkowych: Jerozolimy, Rzymu i Santiago de Compostela, w ciągu wieków dołączyły nowe sanktuaria związane zarówno z kultem maryjnym i objawieniami Najświętszej Maryi Panny (m.in. Guadalupe w Meksyku, Aparecida w Brazylii, Paryż, La Salette i Lourdes we Francji, Loreto i Pompeje we Włoszech, Fatima w Portugalii, Knock w Irlandii, Ostra Brama i Szydłów na Litwie, Jasna Góra, Licheń i Gietrzwałd w Polsce), jak również Męki Pańskiej i Bożego Miłosierdzia (m.in. Turyn, Kalwaria Zebrzydowska, Kraków-Łagiewniki), oraz sanktuaria świętych i błogosławionych (m.in. Asyż, Padwa, Tours, San Giovanni Rotondo).

W sieci europejskich ośrodków pielgrzymkowych ważną rolę odgrywa Polska, w której obecnie rejestruje się ponad 820 sanktuariów, związanych przede wszystkim z Kościołem rzymskokatolickim. W 2011 r. główne katolickie centra pielgrzymkowe (sanktuaria o randze międzynarodowej, krajowej i ponadregionalnej) w Polsce odwiedziło ponad 15 mln osób. Z każdym rokiem rejestruje się również wzrost ruchu pielgrzymkowego w sanktuariach o randze regionalnej (diecezjalnej) i lokalnej.

Gwałtowny rozwój turystyki religijnej jest spowodowany wieloma czynnikami, przede wszystkim religijnymi, społecznymi, ekonomicznymi oraz politycznymi. Na przykład, według danych szacunkowych obroty w ruchu pielgrzymkowym w Portugalii w 2012 r. przekroczyły 1 mld euro. Obecnie pielgrzymi stanowią 10% ogółu turystów odwiedzających ten kraj. Z tego też względu rząd portugalski zadeklarował dalsze inwestycje w infrastrukturze pielgrzymkowej, dzięki którym wpływy z turystyki religijnej w Portugalii w najbliższych latach wyraźnie wzrosną (www.gazetaprawna.pl).

Ogromne znaczenie w rozwoju ruchu pielgrzymkowego w wielu chrześcijańskich regionach świata miały pielgrzymki bł. Jana Pawła II oraz rozwój kultu bł. Papieża-Polaka.

W opracowaniu przedstawiono najnowsze trendy turystyki religijnej na świecie w ostatniej dekadzie. W pracy przedstawiono także formy i wielkość ruchu pielgrzymkowego i turystycznego do wybranych europejskich centrów pielgrzymkowych w latach 2000–2011.

Renesans średniowiecznych szlaków pielgrzymkowych i pieszych pielgrzymek

W ostatnim dwudziestolecu w Europie obserwuje się renesans średniowiecznych szlaków pielgrzymkowych związanych z kultem świętych i błogosławionych. Jednocześnie na szlakach tych rejestruje się gwałtowny wzrost ruchu pielgrzymkowego. Najlepszym tego przykładem jest pielgrzymowanie *Camino de Santiago* (Drogą św. Jakuba), Drogą św. Olafa, *Via Francigena*, czy Drogą św. Marcina.

Pielgrzymka, jako akt wiary, jest ważną praktyką komunikacji i interakcji społecznej, istotnym czynnikiem zbliżenia między ludźmi. Dziesiątki tysięcy osób na całym świecie każdego roku wybierają się na kilkudniowe lub wielotygodniowe piesze, rowerowe lub konne pielgrzymki, aby zostawiając codziennie obowiązki, w ciszy oddać się kontemplacji. Na szlakach pielgrzymkowych spotyka się także osoby poszukujące wiary, które podczas wędrówki pragną dokonać pewnego bilansu dotychczasowego życia. Pomimo różnic kulturowych i wyznaniowych oraz barier językowych, pielgrzymi nawiązują wspańiałe przyjaźnie. Uśmiech, dobre słowo, życzliwość, wzajemna pomoc i wspólnie spędzony czas i modlitwa podczas pokonywania kolejnych etapów trudnej drogi łączą uczestników w jedną wspólnotę pielgrzymkową i sprzyjają nawiązywaniu przyjaźni utrzymywanych przez długie lata. Najlepszym tego przykładem jest atmosfera i specyfika pielgrzymowania Drogą św. Jakuba¹.

Droga św. Jakuba jest jednym z najważniejszych chrześcijańskich szlaków pielgrzymkowych i pierwszym Europejskim Szlakiem Kulturowym, który w ostatnim trzydziestolecu przeżywa ogromny rozwój. Jest to szlak pod każdym względem wyjątkowy, określany mianem najpiękniejszej drogi świata i drogi życia. *Camino de Santiago* przebiega przez niemal całą Europę, kończąc się w katedrze w Santiago de Compostela, gdzie według tradycji przechowywane są relikwie św. Jakuba – pierwszego męczennika wśród Apostołów. To właśnie na tym szlaku pielgrzymkowym – jak pisał Johann, Wolfgang von Goethe – narodziła się świadomość Europy (Roszak 2012).

¹ Autorzy prezentowanego opracowania kilkakrotnie odbyli pielgrzymkę Drogą św. Jakuba do Santiago de Compostela. Od 2007 r. są także współinicjatorami i współorganizatorami oznakowania polskich odcinków *Camino de Santiago* na terenie woj. małopolskiego i podkarpackiego.

W 2013 r. przypada 1200. rocznica odnalezienia relikwii św. Jakuba Starszego Apostoła i pielgrzymek do Santiago de Compostela. Należy spodziewać się, że obchody tej rocznicy wpłyną na jeszcze większe zainteresowanie *Camino de Santiago*. Obecnie sanktuarium św. Jakuba w Santiago de Compostela jest zaliczane do najważniejszych chrześcijańskich centrów pielgrzymkowych na świecie. Od 2004 r. Biuro Pielgrzymkowe Arcybiskupstwa Santiago de Compostela (*Oficina del Peregrino de Santiago de Compostela*) gromadzi szczegółowe statystyki dotyczące osób, które przybyły do Santiago de Compostela pieszo, konno, na rowerze lub wózku inwalidzkim i otrzymały tzw. *Compostelkę* (dokument potwierdzający odbycie pielgrzymki do grobu św. Jakuba – ostatnich 100 km *Camino de Santiago* pieszo, konno lub na wózku inwalidzkim, bądź 200 km rowerem).

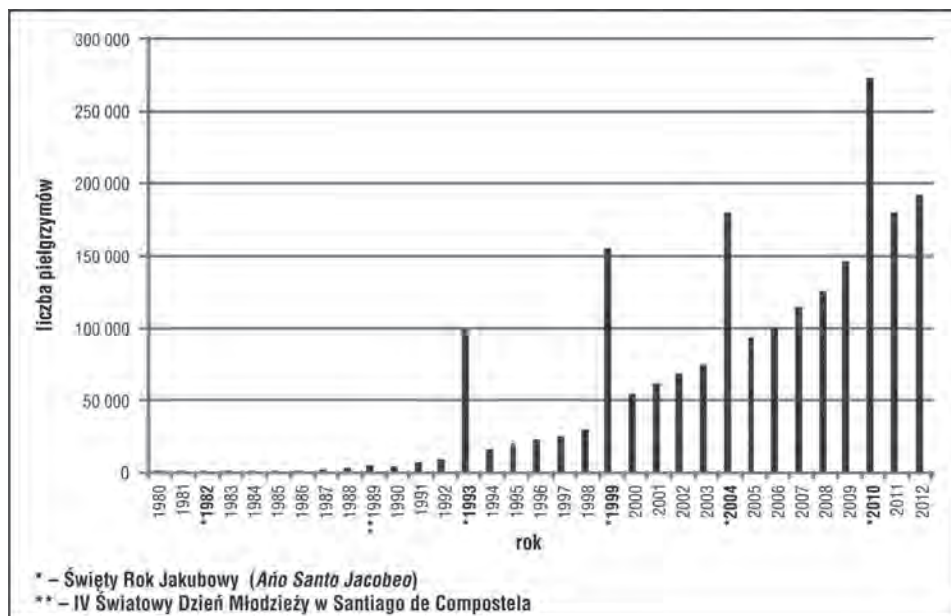
Na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego w Composteli możemy stwierdzić, że od połowy lat 80. XX w. jest widoczny stały wzrost liczby pielgrzymów przybywających do grobu św. Jakuba. Wyraźne ożywienie ruchu pielgrzymkowego zarejestrowano już w 1982 r. (1 869 osób), co wiązało się z obchodzonym wówczas w Santiago de Compostela Świętym Rokiem Jakubowym² i pierwszą pielgrzymką bł. Jana Pawła II do grobu św. Jakuba³. Rekordową liczbę pielgrzymów nawiedzających Santiago de Compostela w historii nowożytnej odnotowano w 2010 r. (*Ano Santo Jacobeo*) – było to 272 135 osób. W 2012 r. w Biurze Pielgrzymkowym zarejestrowano ponad 192 488 osób (por. ryc. 1). Należy podkreślić, że z każdym rokiem wzrasta liczba pielgrzymów, którzy rozpoczynają pielgrzymkę od progu własnego domu, przemierzając niekiedy nawet kilka tysięcy kilometrów.

Najliczniejszą grupę osób pielgrzymujących do sanktuarium św. Jakuba stanowią Hiszpanie (95 275 osób; dane za 2012 r.), Niemcy (15 620), Włosi (12 404), Portugalczycy (10 329), Francuzi (8121) i Amerykanie (7071). Warto podkreślić, że Polacy stanowią, obok Amerykanów, Koreańczyków i Irlandczyków, najprężniej rozwijającą się grupę narodowościową wśród caminowiczów. Na przykład w 2004 r. 357 osób z Polski otrzymało *Compostelkę*, natomiast w 2012 r. było to już 2307 osób (1,2% ogółu), z czego 32 pątników pielgrzymowało z Polski, pokonując ponad 3000 km.

W 2003 r. europejska sieć *Camino de Santiago* dotarła do granicy niemiecko-polskiej w Görlitz/Zgorzelcu. W następnym roku osoby z Polski pielgrzymujące do grobu św. Jakuba rozpoczęły pracę nad wytyczeniem polskich odcinków Drogi św. Jakuba. Pierwszym odcinkiem, który został odtworzony i uroczystie otwarty 24 lipca 2005 r. była *Dolnośląska Droga św. Jakuba*, prowadząca z Jakubowa do Zgorzelca, gdzie łączy się z niemieckim szlakiem św. Jakuba (*Ekumeniczny Szlak Pątniczy – Ökumenischer Pilgerweg*). Warto podkreślić, że w latach 2005–2012 dzięki zaangażowaniu władz kościelnych, samorządowych oraz wielu miłośników Drogi św. Jakuba, w Polsce oznakowano i otwarto już ponad 3300 km odcinków z motywem Jakubowej muszli (por. ryc. 2).

² Święty Rok Jakubowy (*Ano Santo Jacobeo*) ogłasza się w Santiago de Compostela wówczas, gdy liturgiczne wspomnienie św. Jakuba Starszego Apostoła – 25 lipca – wypada w niedzielę. Wierni, którzy w Roku Jakubowym nawiedzą grób św. Jakuba mogą uzyskać odpust jubileuszowy. Święty Rok Jakubowy przypada co 6, 5, 6 i 11 lat. Ostatni (119) Święty Rok Jakubowy obchodzony był w 2010 r. Następny Rok Jubileuszowy obchodzony będzie dopiero w 2021 r.

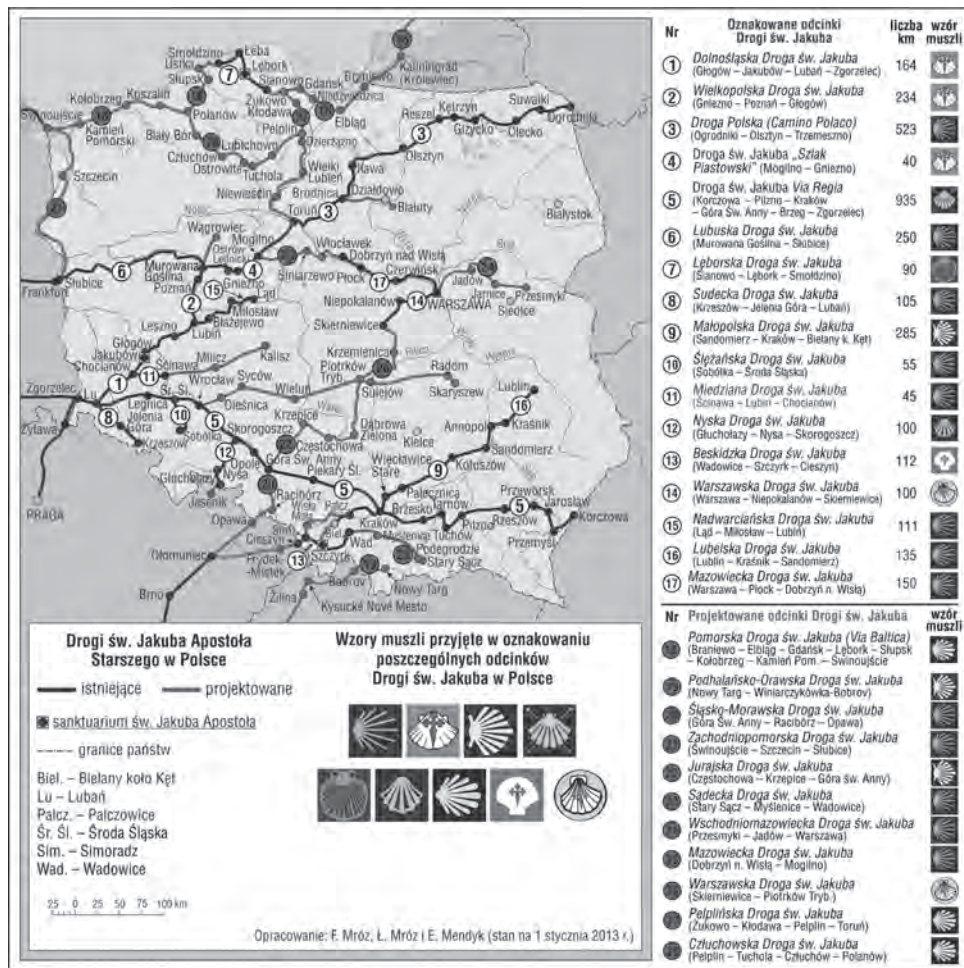
³ Osoby badające fenomen *Camino de Santiago* zgodnie podkreślają, że pierwsza pielgrzymka bł. Jana Pawła II do Santiago de Compostela (9 listopada 1982 r.) i wygłoszony wówczas przez papieża tzw. *Akt Europejski* rozpoczął nowy etap w historii pielgrzymowania do grobu św. Jakuba Starszego Apostoła (por. Mróz F., Mróz P., Mróz Ł. 2012).

Ryc. 1. Ruch pielgrzymkowy do sanktuarium św. Jakuba Starszego Apostoła w Santiago de Compostela w latach 1980–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela, www.peregrinossantiago.es (8.01.2013).

Od kilkunastu lat rośnie zainteresowanie innymi średniowiecznymi szlakami pielgrzymkowymi w Europie, m.in. Via Francigena i Drogą św. Olafa. Via Francigena jest najważniejszą i najdłuższą drogą, prowadzącą do grobów św. Apostołów Piotra i Pawła w Rzymie oraz w drodze powrotnej do Jerozolimy lub do Santiago de Compostela. Historycznie był to transalpejski szlak komunikacyjny, prowadzący z Canterbury w Anglii, przez porty Dover i Calais, francuskie miejscowości Arras, Reims, Lozannę, Pontarlier, a następnie przez Wielką Przełęcz św. Bernarda, Pawię, Sienę do Rzymu. Nazwa Francigena odnosiła się do obszarów będących pod panowaniem Franków, a więc Europy środkowo-północnej. Trakt ten miał bardzo ważne znaczenie gospodarcze i kulturalne. Po raz pierwszy pod nazwą Iter Francorum (czyli Droga Frankijska, Droga Franków) została wspomniana w Itinerarium św. Wilibalda z 725 r., natomiast nazwa Via Francigena występuje po raz pierwszy w 876 r. (Mróz F. i in. 2012). Dla podkreślenia faktu, że droga ta prowadziła do Rzymu nazywana była również jako Via Romea. W dniu 9 grudnia 2004 r. trasa Via Francigena została oficjalnie zarejestrowana w Europejskim Instytucie Szlaków Kultury jako Europejski Szlak Kulturowy. Obecnie Via Francigena przebiega na odcinku blisko 1800 km, prowadząc tysiące pielgrzymów do Rzymu przez Anglię, Francję, Szwajcarię i Włochy (www.coe.int).

Ryc. 2. Drogi św. Jakuba w Polsce (istniejące i projektowane)

Źródło: opracowanie własne.

Droga św. Olafa⁴ była w średniowieczu szlakiem pielgrzymkowym dorównującym rangą szlakom pątniczym do Santiago de Compostela, Rzymu i Ziemi Świętej. Przez blisko cztery wieki tysiące pątników pielgrzymowało do grobu św. Olafa, czyniąc katedrę Nidaros

⁴ Św. Olaf jest uznawany za pierwszego chrześcijańskiego króla Norwegii, który wprowadził w tym kraju chrześcijaństwo. Po bitwie pod Stikklestad k/Trondheim w dniu 29 lipca 1030 r., w której poniósł śmierć uznawaną za męczeńską, został ogłoszony świętym. Nad grobem świętego w Nidaros (dzisiaj Trondheim) wzniesiono katedrę, co zapoczątkowało wielki kult w całym chrześcijańskim świecie. Od XI w. kult św. Olafa rozprzestrzenił się w krajach skandynawskich, na terenie Wysp Brytyjskich i wzdłuż Bałtyku w miastach hanzeatyckich. Kult świętego stwierdzono również w Holandii i Normandii, a nawet tak odległych krajach, jak Hiszpania, Rosja i Turcja.

najważniejszym ośrodkiem pielgrzymkowym w północnej Europie. Kult świętego i rozwój szlaku zahamowała reformacja. Ponowne odtworzenie tej historycznej drogi pielgrzymkowej rozpoczęto w 1990 r. W 1997 r. oficjalnie otwarto odcinek starego szlaku pielgrzymkowego pomiędzy Oslo a katedrą Nidaros w Trondheim. W maju 2010 r. Rada Europy oficjalnie przyznała szlakowi św. Olafa tytuł Europejskiego Szlaku Kulturowego, jako przykład kulturowego dziedzictwa Europy. Obecnie szlak przebiega przez Danię, Norwegię i Szwecję. W 2011 r. certyfikat wydany w języku łacińskim potwierdzający przebycie Drogi św. Olafa otrzymało około 400 pielgrzymów (www.gazetakaszubska.pl).

Innym ważnym średniowiecznym szlakiem pielgrzymkowym na terenie Włoch jest biegnąca starożytną Via Appia Trafiانا, od Benewentu do sanktuarium św. Michała Archanioła na Monte Sant'Angelo na Półwyspie Gargano – Cammino dell'Arcangelo. Do grupy Dróg św. Michała należy także Via Micealica, która w połączeniu z Via Francigena daje możliwość przemierzenia Europy – od sanktuarium na Półwyspie Gargano do sanktuarium Mont Saint Michel w Normandii. Droga św. Michała (Les Chemins du Mont Saint Michel) składa się z 6 różnego rodzaju tras, na których głównym ośrodkiem jest sanktuarium Mont Saint Michel we Francji. Szlak od 2007 r. posiada status Szlaku Kulturowego Rady Europy (www.lescheminsdumontsaintmichel.com).

W ostatnim dziesięcioleciu popularne, zwłaszcza na terenie Francji, stały się pielgrzymki i wędrówki Droga św. Marcina z Tours (Via Sancti Martini). Jest to także Europejski Szlak Kulturowy, łączący wiele europejskich miast związanych życiem św. Marcina⁵, jak również wiele zabytków sakralnych związanych z Jego kultem i czcią – w tym tysiące świątyń pod Jego wezwaniem oraz czternaście europejskich katedr.

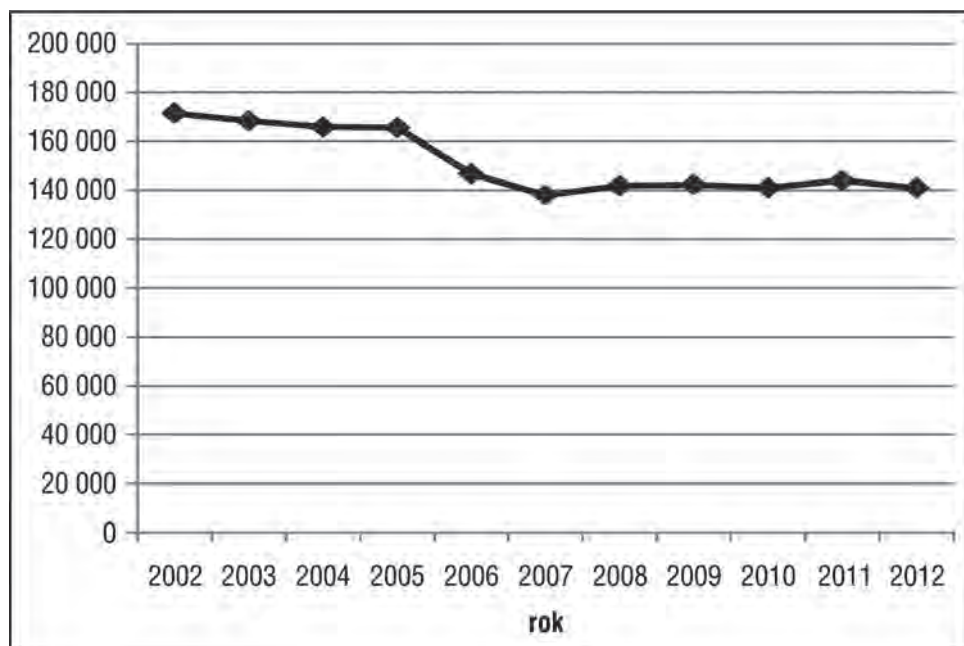
Obecnie Droga św. Marcina to trzy oznakowane trasy w regionie Touraine – Poitou we Francji: Droga biskupa Tours: Poitiers – Ligugé – Tours (236 km); Droga w Trèves: Vendôme – Amboise – Tours (138 km) oraz Letnia Droga św. Marcina: Chinon – Candes-Saint-Martin – Langeais – Tours (114 km).

Warto zaznaczyć, że do 2016 r. (1700. rocznica urodzin św. Marcina) jest planowane otwarcie czterech tras Drogi św. Marcina o łącznej długości ponad 5000 km. Szlak ma przebiegać przez następujące kraje: Chorwację, Węgry, Słowenię, Włochy i Francję. Najdłuższa koncepcja Drogi św. Marcina (Via Sancti Martini) oparta jest na Camino de Santiago i zakłada połączenie Szombathely na Węgrzech (miejsce Jego urodzenia) z Candes-Saint-Martin (gdzie św. Marcin zmarł) i Tours (gdzie został pochowany). Jest to kontynuacja już istniejących, wytyczonych i oznakowanych szlaków. Łączna długość tego odcinka to ponad 2500 km. Druga z „ścieżek św. Marcina” to Via Caesar Augustana licząca ponad 1100 km. Droga prowadzi do Saragossy przez Bordeaux. Kolejna trasa – Via Treverorum nawiązuje do wypraw św. Marcina na spotkania z cesarzami do Trewiru. Przebiega przez regiony: Nadrenia-Palatynat w Niemczech, Luksemburg, wschodnią Francję i Paryż. Ostatnia projektowana trasa nosi nazwę Via Trajectensis (www.dziedzictwo.ekai.pl).

⁵ Św. Marcin żył w IV w. Urodził się na obszarze dzisiejszych Węgier, służył w armii rzymskiej, a następnie prowadził życie pustelnicze, zakładając najstarszy klasztor w Galii. W 371 r. został wybrany biskupem Tours i od tego momentu prowadził ewangelizację, zwalczając herezje, ale broniąc przy tym samych heretyków przed surowymi karami. Zmarł w 397 r. w Candes. Święty w ikonografii przedstawiany jest jako żołnierz na koniu, oddający część swego płaszcza biedakowi. Kult św. Marcina mocno zakorzeniony był we Francji. Od VI w. grób świętego stał się celem pielgrzymek z całej Europy. Jest patronem diecezji Moguncja i Rottenburg-Stuttgart w Niemczech, Eisenstadt w Austrii (por. www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/routes/stmartin_en.asp; 20.12.2012).

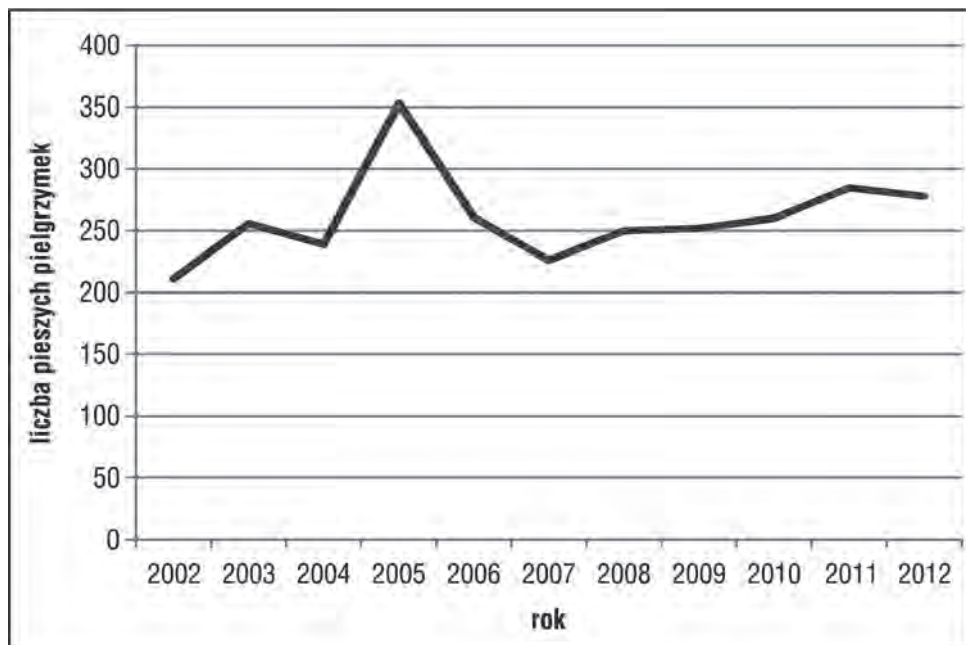
W ostatnim dziesięcioleciu w większości światowych centrów pielgrzymkowych obserwuje się niesłabnącą popularność pieszego ruchu pielgrzymkowego. Obok wspomnianych już powyżej ośrodków w Santiago de Compostela, Rzymie, Monte Sant'Angelo czy Oslo, zjawisko to obserwuje się także m.in.: w Lourdes, Fatimie, Asyżu, Aparecida, Kalwarii Zebrzydowskiej, na Jasnej Górze oraz w wielu regionalnych i lokalnych ośrodkach pielgrzymkowych.

Na Jasną Górę każdego roku przybywa pieszo około 140 tys. pątników. Wprawdzie liczba ta jest wyraźnie mniejsza niż w latach 90. XX w., kiedy do sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej pielgrzymowało od 175 tys. do 200 tys. osób, jednak po 2005 r. liczba osób pielgrzymujących pieszo na Jasną Górę utrzymuje się na stałym i wysokim poziomie (ryc. 3). Należy bowiem pamiętać, że na obecny stan ilościowy pieszych jasnogórskich pielgrzymek istotny wpływ miały uwarunkowania społeczno-ekonomiczne i demograficzne zaistniałe w Polsce w ostatniej dekadzie. Warto podkreślić, że w latach 2006–2011 wyraźnie wzrosła liczba zorganizowanych pielgrzymek pieszych do jasnogórskiego sanktuarium – z 226 „kompanii” pielgrzymów w 2007 r. do 285 grup w 2011 r. (ryc. 4). W latach 2002–2012 do cudownej ikony Matki Bożej Jasnogórskiej pielgrzymowało w sumie ponad 1 660 tys. osób. Przytoczone powyżej dane są potwierdzeniem, że piesze pielgrzymowanie Polaków na Jasną Górę to niezwykle fenomen w skali świata.

Ryc. 3. Liczba osób pielgrzymujących w zorganizowanych pieszych pielgrzymkach na Jasną Górę w latach 2002–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Jasnogórskiego Centrum Informacji.

Ryc. 4. Zorganizowane piesze pielgrzymki na Jasną Górę w latach 2002–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Jasnogórskiego Centrum Informacji.

„Wakacje” w klasztorach i pustelniach

Niesłabnącą popularnością w wielu europejskich krajach cieszą się pobyty wakacyjne w klasztorach. Ta forma podróżowania może również zostać zakwalifikowana do turystyki religijnej, choć należy zaznaczyć, że znaczna część turystów decydujących się na tego rodzaju wyjazd, nie wykazuje, że są one podjęte z motywów religijnych.

„Wakacje” w klasztorach odpowiadają na zapotrzebowanie rynku i proponują zróżnicowaną ofertę wakacyjną, np. modlitewną ciszę, kursy kulinarne pozwalające na zgłębienie tajników kuchni zakonnej. Jest to coraz częstsza forma spędzania wolnego czasu dla osób, którzy potrzebują wyciszenia czy odpoczynku od codziennych obowiązków i „cywilizacji”. Podczas takich wakacji „kuracjuszy” obowiązuje ścisła abstynencja, zakaz używania telefonów komórkowych, laptopów i innych urządzeń elektronicznych, a także są zobowiązani uczestniczyć we wszystkich stałych punktach dnia zakonników – wczesna pobudka, modlitwa, praca, spanie w klasztornej celi, skromne posiłki. Oferta „wakacji w klasztorze” staje się coraz bardziej zróżnicowana i jest rozbudowywana w różnych klasztorach.

Wiele klasztorów oferuje tzw. all inclusive, z udziałem we Mszy św., albo zwykły *bed and breakfast* bez modlitwy. Ksiądz Wiesław Kowalewski, dyrektor Pustelni Złotego Lasu w Rytwianach, podkreśla, że uczestnicy tego typu pobytów w klasztorze mają niespotykane pomysły, podając jako przykład osobę dziennikarza, który przyjechał do pustelni z trumną, w której zamierzał spać (por. www.polska.pl).

Do najpopularniejszych klasztorów z ofertą wakacyjną należy zaliczyć konwenty w Austrii (m.in. benedyktyński klasztor w Sankt Lambrecht i klasztor w Murau), w Francji (m.in. klasztory w Paray-le-Monial i Cotignac), w Hiszpanii (m.in. wiele klasztorów w Galicji) oraz we Włoszech (m.in. sanktuarium maryjne w Oropie, sanktuarium Matki Bożej z Pietralby oraz opactwo benedyktyńskie St. Maria del Monte). W Polsce do takich miejsc zaliczyć można m.in. pokamedulski zespół klasztorny w Rytwianach, klasztor Kamedułów na Bielanach w Krakowie, klasztor Marianów w Stoczku Klasztornym, klasztor Benedyktynów w Tyńcu (Kraków) oraz klasztor Kamedułek w Złoczewie (jedyne zgromadzenie klauzurowe, które umożliwia pobyt w klasztorze).

Fenomen młodzieżowych pielgrzymek

Obserwując rozwój pielgrzymek i turystyki religijnej, warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden bardzo istotny fenomen pielgrzymkowy we współczesnym świecie. Pomimo bowiem zdecydowanie negatywnego obrazu pątnictwa w środkach masowego przekazu, pielgrzymowanie stało się bardzo popularnym zjawiskiem wśród młodzieży. Wy tłumaczenie tego stanu jest trudne. Niewątpliwie do istotnych pobudek mających wpływ na rozwój młodzieżowych pielgrzymek należy przede wszystkim chęć przeżycia przez młodzież rekolekcji w drodze, przemyślenia dotychczasowego życia, odkrywania i poznawania samego siebie, a także dążenie do wspólnoty. Pielgrzymka pozwala także otworzyć się na poznanie spotykanych ludzi, kultur i miejsc. Z kolei piękno przyrody w trakcie pokonywania kolejnych kilometrów sprzyja rozmowie ze Stwórcą i współtowarzyszem wędrówki.

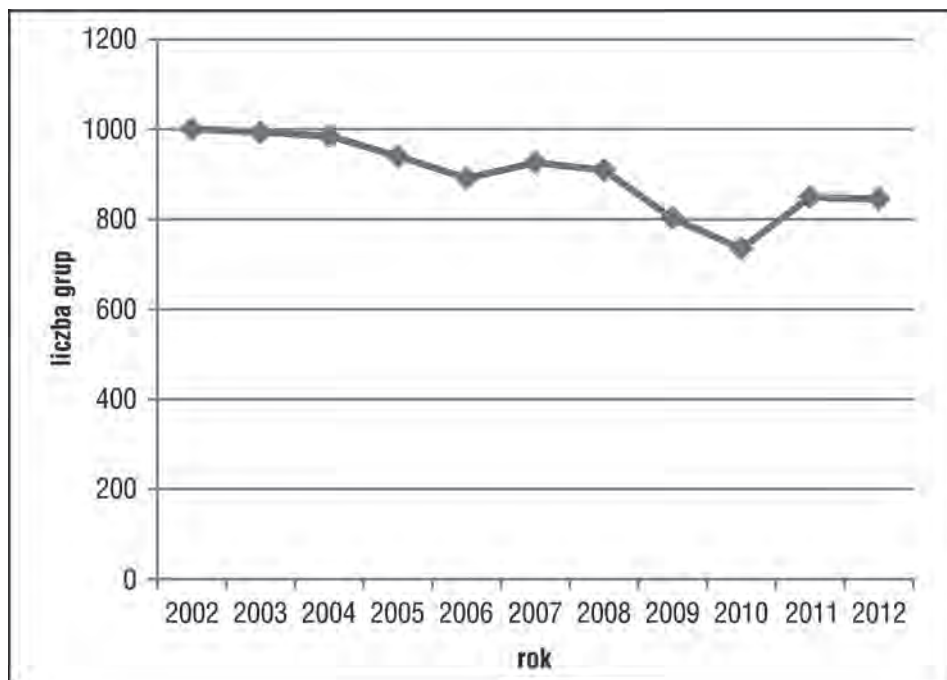
Udział młodzieży w pielgrzymkach zorganizowanych w największych chrześcijańskich ośrodkach pielgrzymkowych należy ocenić na co najmniej 25%. Na przykład, wśród osób pielgrzymujących do grobu św. Jakuba w Santiago de Compostela osoby poniżej 30. roku życia stanowią około 30% (w 2012 r. – 28,43%). Młode osoby, które przeszły Camino de Santiago, podkreślają, że camino uczy pokory i cierpliwości oraz, że z camino wraca się lepszym, a w Santiago „umiera stary człowiek i rodzi się nowy”.

Z kolei w pieszych pielgrzymkach na Jasną Górę w ostatnich latach młodzieży stanowią ponad 50% ogółu, a w niektórych grupach nawet 90% pątników (Jackowski 2005). Warto także zaznaczyć, że młodzież maturalna jest obecnie najliczniejszą grupą wśród pielgrzymek krajowych do Częstochowy. Do sanktuarium Jasnogórskiej Madonny pielgrzymuje w ciągu roku średnio ponad 800 grup maturzystów – tj. średnio ponad 160 tys. młodych osób (por. ryc. 5).

W przypadku sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Zebrzydowskiej, udział grup młodzieży w ogólnym rejestrowanym ruchu pielgrzymkowym też jest wysoki i wynosi w ostatnich latach średnio około 300 grup autokarowych z młodzieżą (co stanowi około 20–30% ogółu grup). Wprawdzie w 2010 r. odnotowano bardzo wyraźny i trudno wytłumaczalny spadek udziału tych pielgrzymów (13,42% ogółu grup), to jednak w 2011 r. sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej odwiedziło 385 grup z młodzieżą – tj. 30,43% ogółu grup⁶.

Biorąc jednak pod uwagę sytuację demograficzną w większości państw europejskich (zwłaszcza zwiększający się udział osób starszych w ogólnej liczbie ludności), a także

⁶ Dane udostępnione przez o. Antoniego Kluskę OFM.

Ryc. 5. Zorganizowany ruch pielgrzymkowy maturzystów na Jasną Górę w latach 2002–2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Jasnogórskiego Centrum Informacji.

gwałtownie rosnącą liczbę młodzieży odchodzącej od wiary, można przypuszczać, że udział osób młodych w podróżach o motywach religijnych i religijno-poznawczych będzie w najbliższych latach wykazywał tendencję spadkową. Szansą na utrzymanie obecnego fenomenu młodzieżowego pielgrzymowania jest niewątpliwie dzieło Nowej Ewangelizacji prowadzone w wielu krajach katolickich na świecie.

Turystyka religijna i pielgrzymowanie nowymi szlakami pielgrzymkowymi

Do nowych trendów w turystyce religijnej na świecie należy zaliczyć także duże zainteresowanie pielgrzymkami i podróżami na nowych szlakach pielgrzymkowych. Do takich należy zaliczyć, w pierwszym rzędzie, szlaki o znaczeniu międzynarodowym i krajowym, a więc m.in. Międzynarodowy Szlak Pielgrzymkowy: Mariaszell – Częstochowa, Szlaki Papieskie w Polsce oraz Benedyktweg.

Szlaki Papieskie obejmują sieć szlaków pieszych (głównie górskich), rowerowych i kajakowych, którymi podróżował w ramach wypraw turystycznych ks. Karol Wojtyła – późniejszy papież bł. Jan Paweł II. Bezpośrednim impulsem do utworzenia Szlaków Papieskich w Polsce były słowa Jana Pawła II, który przykazał: „Pilnujcie mi tych szlaków” (Matuszczyk, Własiuk 2002).

Pierwszy Szlak Papieski został oznakowany w 1983 r. przez górali w Tatrach (Polana Chochołowska – Dolina Jarząbcza) na pamiątkę pobytu bł. Jana Pawła w Dolinie Chochołowskiej i Dolinie Jarząbczej w dniu 23 czerwca 1983 r. W 1997 r. na Podhalu powstał szlak pod nazwą *Sursum Corda* – z Zakopanego przez Ząb do Ludźmierza. Obecnie na terenie Tatr trasy te nie są oznaczone symbolem Szlaku Papieskiego (ze względu na Tatrzański Park Narodowy) jednak, jak podkreślają górale nie jest to konieczne, ponieważ „całe Tatry są Świętoojcowe”.

Koordinacją Szlaków Papieskich zajmuje się Fundacja Szlaki Papieskie działająca pod patronatem honorowym kard. Stanisława Dziwisza. Fundacja wprowadziła jednolity sposób oznakowania Szlaków Papieskich. Logo jest zastrzeżone i charakterystyczne dla wszystkich udokumentowanych tras, po których wędrował w przeszłości bł. Jan Paweł II.

W dniu 26 maja 2003 r. w Rabce Zdroju z inicjatywy Fundacji i Archidiecezji Krakowskiej odbyło się symboliczne otwarcie i poświęcenie Szlaków Papieskich w polskich górach.

Obecnie do sieci Szlaków Papieskich Fundacji Szlaki Papieskie należy kilkanaście szlaków oznakowanych w różnych regionach kraju pod nazwami: Szlaki Papieskie w Tatrach i na Podtatrzu, Szlaki Papieskie w Gorcach, Szlaki Papieskie w Beskidzie Wyspowym, Szlaki Papieskie w Beskidzie Żywieckim (obejmują Worek Raczański), Szlaki Papieskie w Beskidzie Niskim, Szlaki Papieskie na Podhalu, Szlaki Papieskie na Orawie, Szlaki Papieskie w Bieszczadach, Szlaki Papieskie w Pieninach, Szlaki Papieskie w Beskidzie Sądeckim, Szlaki Papieskie w Beskidzie Małym, Szlaki Papieskie w Beskidzie Makowskim, Szlaki Papieskie w Beskidzie Śląskim, Szlaki Papieskie w Pasmie Draboża, Szlaki Papieskie w Sudetach oraz Szlak Papieski na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej (Podkrakowski). Oprócz wymienionych szlaków istnieją również Szlaki Miejsc Papieskich oraz szlaki kajakowe, m.in. Papieskie Szlaki Kajakowe „Tajemnice Światła i Tajemnic Zawierzenia” (www.szlakipapieskie.pl).

Po wyborze, w dniu 19 kwietnia 2005 r. kard. Josepha Ratzingera na Stolicę Piotrową i przyjęciu przez niego imienia Benedykt XVI, w sposób spontaniczny wiele osób wyruszyło śladami Jego dzieciństwa i młodości. Niejako przewodnikiem po tych miejscach stała się wydana w 1997 r. autobiografia Josepha Ratzingera (1998). Już kilka miesięcy po wyborze Benedykta XVI – w dniu 11 sierpnia 2005 r. został oficjalnie otwarty Szlak Benedykta XVI (Benediktweg). Miało to miejsce w Altötting w ośrodku pielgrzymkowym w Bawarii, a dokonał tego Kardynał Friedrich Wetter (następca J. Ratzingera na stolicy biskupiej Monachium-Fryzyna). Równolegle odbył się pierwszy promienisty zlot rowerowy do Altötting (Ostrowski 2012).

Szlak śladami Papieża Benedykta XVI między Inn i Salzachs jest szlakiem rowerowym, liczy 248 km i łączy najważniejsze miejsca związane z życiem papieża Benedykta XVI, m.in. Markt am Inn – miejscowość, w której urodził się J. Ratzinger; Tittmoning i Aschau am Inn – miejscowości związane z jego dzieciństwem; Hufschlag, Traunstein i Freising – miejscowości, w których spędził lata szkolne i seminaryjne. Przebieg szlaku jest następujący: Altötting–Neuötting–Markt a. Inn–Hohenwart–Burghausen–Raitenhaslach–Tittmoning–Waging–Hufschlag–Traunstein–Chieming–Seebruck–Seon–Gstadt–Amerang–Wasserburg–Gars–Kloster Au–Aschau a. Inn. Na szlaku zostały przygotowane odpowiednie tablice informacyjne, drogowskazy i mapy oraz wydano szereg przewodników, map, informatorów i folderów (także w j. polskim) (www.benediktweg.info).

Nowe formy pielgrzymowania z wykorzystaniem różnych środków transportu

Transport autokarowy to najbardziej popularny środek transportu w turystyce religijnej, w skali krajowej, regionalnej i lokalnej. Jednak podobnie jak w przypadku innych rodzajów turystyki, z każdym rokiem wzrasta znaczenie transportu lotniczego w podróżach podejmowanych z motywów religijnych lub religijno-poznawczych w skali międzynarodowej. Istotne znaczenie ma w tym zakresie wzrastająca liczba przewoźników lotniczych niskokosztownych. Warto podkreślić, że według Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO), w 2011 r. transport lotniczy przewodził 51% turystów uczestniczących w międzynarodowym ruchu turystycznym (*Tourism Highlights 2012*).

Od wielu lat wzrasta także popularność organizowania pielgrzymek i wypraw turystycznych przy wykorzystaniu innych środków transportu. Z badań przeprowadzonych na terenie Hiszpanii, Niemiec, Francji i Polski wynika, że z każdym rokiem systematycznie wzrasta udział osób pielgrzymujących rowerem do różnej rangi ośrodków pielgrzymkowych. Na przykład liczba rowerzystów przybyłych w latach 2002–2011 do sanktuarium na Jasnej Górze wzrosła ponad trzykrotnie (z 1230 osób w 2002 r. do 3823 w 2011 r.⁷). Pomysł organizowania pielgrzymek na rowerach przyciąga także tysiące (głównie młodych) osób – pielgrzymujących Camino de Santiago. Sanktuarium św. Jakuba w Composteli zajmuje pozycję lidera pod względem liczby odwiedzających rowerzystów w grupie europejskich ośrodków pielgrzymkowych.

Na podstawie statystyk prowadzonych przez Biuro Pielgrzymkowe Arcybiskupstwa Santiago de Compostela można stwierdzić, że w latach 2005–2010 zarejestrowano blisko dwukrotny wzrost liczby podróżujących na rowerze do grobu św. Jakuba (w 2005 r. – 16 985 osób; w 2010 r. – 32 926 osób; www.peregrinossantiago.es) – dotyczy to jedynie osób, które otrzymały wspomnianą Compostelkę, a więc przejechały ostatnich 200 km Camino de Santiago. Generalnie, liczba turystów rowerowych podróżujących do Santiago de Compostela wzrastała w latach 2005–2009 średnio o około 1,5 tys. osób (tab. 1). Rekordową liczbę pielgrzymów na rowerach w Composteli zarejestrowano 2010 r. (ostatni Święty Rok Jakubowy) – było to niemal 33 tys. osób. Warto podkreślić, że wszystkie hiszpańskie odcinki Camino de Santiago mają doskonale przygotowane trasy dla rowerzystów (Mróz F., Mróz Ł. 2012).

Nowymi inicjatywami związanymi z turystyką religijną są pielgrzymki nordic walking. W Polsce pielgrzymki takie są organizowane m.in. z Gogolina do sanktuarium na Górze Św. Anny (od 2010 r. – Diecezjalna Pielgrzymka Entuzjastów Nordic Walking), z Chyciny do sanktuarium w Międzyrzeczu (w 2012 r. – I Pielgrzymka Nordic Walking w Strefie Sacrum), a bierze w nich udział kilkaset osób. Inną formą pielgrzymowania – uznawaną za jedyną na świecie – jest Pielgrzymka na rolkach z Warszawy do Częstochowy. Trasa jej liczy 270 km. W 2012 r. odbyła się już 10. tego typu pielgrzymka i wzięło w niej udział ok. 100 osób podzielonych na dwie grupy (dla porównania, w 2003 r. w I Pielgrzymce na rolkach wzięło udział 5 osób).

Na szczególną uwagę zasługują również nowe inicjatywy związane z pielgrzymowaniem na Camino de Santiago. W statystykach Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago

⁷ Dane Jasnogórskiego Centrum Informacji.

de Compostela, oprócz pielgrzymów pieszych i rowerowych, rejestruje się również pątników, którzy docierają do grobu św. Jakuba na koniach oraz na wózkach inwalidzkich.

Dla pielgrzymów podróżujących konno jest przygotowana odpowiednia infrastruktura turystyczna z stajnikami, miejscami postoju. Tego typu wycieczki-pielgrzymki świadczą biura podróży, organizatorzy turystyki oraz rancza. Najśłynniejszym jest Camino a Caballo, którego właścicielem jest D. Pumar Marcelino Martinez, twórca tras jeździeckich na Camino de Santiago (www.caminoacaballo.com).

W 2012 r. 22 osób odbyło pielgrzymkę do Santiago de Compostela na wózkach inwalidzkich i otrzymało tzw. Compostelkę. Przeżycia z samotnego pielgrzymowania na wózku inwalidzkim Drogą św. Jakuba opisuje w swojej książce *Dem eigenen Leben auf der Spur* – Felix Bernhard, młody bankier z Frankfurtu, który pokonał już w sumie 2450 km po różnych odcinkach Camino de Santiago (www.felixbernhard.de).

Również w Polsce obserwujemy nowe inicjatywy na Drodze św. Jakuba, m.in.: Pielgrzymka Narciarska Beskidzką Drogą św. Jakuba organizowana przez Bractwo św. Jakuba w Szczyrku, Pielgrzymka Nyską Drogą św. Jakuba (w tym możliwość spływu kajakowego Nysą Kłodzką), „Weekend na Drodze św. Jakuba”, bądź „Niedzielne Pielgrzymowanie na Drodze św. Jakuba”, organizowane na wielu odcinkach Jakubowego Szlaku w Polsce.

Również w Polsce obserwujemy nowe inicjatywy na Drodze św. Jakuba, m.in.: Pielgrzymka Narciarska Beskidzką Drogą św. Jakuba organizowana przez Bractwo św. Jakuba w Szczyrku, Pielgrzymka Nyską Drogą św. Jakuba (w tym możliwość spływu kajakowego Nysą Kłodzką), „Weekend na Drodze św. Jakuba”, bądź „Niedzielne Pielgrzymowanie na Drodze św. Jakuba”, organizowane na wielu odcinkach Jakubowego Szlaku w Polsce.

Pielgrzymki i podróże do ośrodków, w których przedstawiane są misteria Męki Pańskiej i obrzędy religijne

Obchodzone w wielu ośrodkach kultu religijnego na świecie i praktykowane często od wielu pokoleń obrzędy, misteria i święta religijne, cieszą się dużym zainteresowaniem, zarówno w kraju, jak i za granicą.

Każdego roku w Wielkim Poście tysiące osób przybywa na misteria Męki Pańskiej, które są przedstawiane w wielu sanktuariach pasywnych i w ponad 70 miastach Europy. W Polsce największym udziałem wiernych odznaczają się misteria organizowane w Kalwarii Zebrzydowskiej, Poznaniu, Kalwarii Pałacowskiej, Wejherowie i Górcie Klasztornej. Popularność tego typu nabożeństw i inscenizacji należy wiązać z wielkimi przeżyciami duchowymi i artystycznymi, jakie towarzyszą ich uczestnikom.

Z kolei do procesji religijnych gromadzących największą liczbę wiernych na świecie zaliczyć można m.in. procesję z drewnianą figurą Czarnego Chrystusa w Manili (każdego roku gromadzi około 2 mln osób), procesje w Wielkim Tygodniu organizowane w Sewilli,

Tab. 1. Pieszy i rowerowy ruch pielgrzymkowy do sanktuarium św. Jakuba Starszego Apostoła w Santiago de Compostela w latach 2004–2012.

Rok	Ruch pielgrzymkowy pieszy [liczba osób]	Ruch pielgrzymkowy rowerowy [liczba osób]
2004	159952	21260
2005	76674	16985
2006	81783	18289
2007	93953	19702
2008	103669	21143
2009	120605	24892
2010	237852	32926
2011	153065	29949
2012	164778	27407

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Biura Pielgrzymkowego Arcybiskupstwa Santiago de Compostela, www.peregrinossantiago.es (13.01.2013).

procesję Kryształowego Różańca w Saragossie (organizowana z okazji corocznego święta patronki miasta – Matki Bożej na Kolumnie), procesję z obrazem Chrystusa Ukrzyżowanego (Señor de los Milagros) w Limie czy też procesję – pielgrzymkę El Rocío w hiszpańskiej miejscowości El Rocío.

Podsumowanie

Przeprowadzone rozważania pozwoliły stwierdzić, że pomimo postępujących procesów sekularyzacji we współczesnym świecie od wielu lat obserwuje się stały wzrost zainteresowania turystyką religijną. W ostatnim dziesięcioleciu pojawiły się także nowe trendy, które utrzymując się przez kolejne lata, będą zapewne pozytywnie wpływać na dalszy rozwój podróży o motywach religijnych i religijno-poznawczych. Szczególnego znaczenia w tym zakresie nabiera przede wszystkim renesans średniowiecznych szlaków pielgrzymkowych i pieszego pielgrzymowania, czy choćby wzrost popularności uprawiania turystyki religijnej wśród osób młodych. Należy bowiem podkreślić, że pielgrzymka jako akt wiary staje się bardzo ważną praktyką komunikacji i interakcji społecznej. Jest więc w globalnym społeczeństwie ważnym czynnikiem zbliżenia między ludźmi.

Literatura

- Jackowski A., 1991, *Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce*, Warszawa.
- Jackowski A., 2003, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Wyd. UJ, Kraków.
- Jackowski A., 2005, *Jasnogórskie pielgrzymowanie bez granic*, Częstochowa.
- Matuszczyk A., Własiuk U., 2002, *Pilnujcie mi tych szlaków: czyli o tym, jak Ojciec Święty w polskie góry powraca. Przewodnik*, Kraków.
- Mróz F., Mróz Ł., 2012, *Turystyka rowerowa na Drodze Świętego Jakuba – Europejskim Szlaku Kulturowym* [w:] J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa.
- Mróz F., Mróz P., Mróz Ł., 2012, *Renesans Drogi św. Jakuba w Europie na przykładzie wybranych państw: Czech, Niemiec, Polski i Włoch* [w:] A. Jackowski, F. Mróz (red.), *Akt Europejski bł. Jana Pawła II a renesans Drogi św. Jakuba w Europie*, Wyd. „Czuwaj, my”, Kraków.
- Ostrowski M., 2012, *Szlak Benedykta XVI w Bawarii, Peregrinus Cracoviensis*, 23.
- Ratzinger J., 1998, *Aus meinem Leben. Errinerungen 1927–1977*, Edizioni San Paolo; wydanie polskie: *Moje życie. Wspomnienia z lat 1927–1977*, Wyd. św. Pawła, Częstochowa
- Roszak P., 2012, *Homo peregrinus. Kim jest prawdziwy pielgrzym?* [w:] P. Roszak (red.), *Camino de Santiago – nie tylko droga. Historia i współczesność Szlaku św. Jakuba*, Wyd. Nauk. UMK, Toruń.
- Tourism Highlight*, 2012 Edition, 2012, UNWTO, Madrid.

Źródła internetowe

- www.benediktweg.info/polski/index_polnisch.htm (20.12.2012).
- www.caminoacaballo.com (19.12.2012).
- www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/routes/francigena_en.asp (15.07.2012).
- www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/routes/Olav_en.asp (20.12.2012).
- www.dziedzictwo.ekai.pl/text.show?id=4300 (20.12.2012).
- www.felixbernhard.de (19.12.2012).

www.gazetakaszubska.pl/30979/piesz-do-olafa-w-norwegii-zdjecia (20.12.2012).
www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/603544,obroty_turystyki_religijnej_w_portugalii_moga_przekroczyc_1_mld_euro.html (16.12.2012).
www.lescheminsdumontsaintmichel.com/spip/spip.php?rubrique22&lang=pl (15.07.2012).
www.peregrinosantiago.es/esp/wp-content/uploads/informes/peregrinaciones2010.pdf (26.10.2012).
www.peregrinosantiago.es/esp/servicios-al-peregrino/informes-estadisticos/ (08.01.2013).
www.polska.pl/polska/2029020,125339,11370519.html (11.12.2012).
www.szlakipapieskie.pl/szlaki_papieskie.html (29.12.2012).